

ارزیابی سیاست‌های حمایت از تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان پسته در

ایران

فرشاد احمدی^۱، فرشید اشراقی^{۲*} و فرهاد شیرانی بیدآبادی^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۲/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۲/۲۶

چکیده

سیاست‌های حمایتی از مهم‌ترین سیاست‌های اقتصادی در بخش کشاورزی کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه بشمار می‌روند. در این پژوهش به ارزیابی سیاست‌های حمایتی تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان پسته پرداخته شده است. برای این منظور از شاخص برآورد حمایت از تولیدکننده (PSE) و برآورد حمایت از مصرف‌کننده (CSE) برای برآورد مقدار حمایت از بخش تولید و مصرف محصول پسته در سال‌های ۱۳۷۱ تا ۱۳۹۳ استفاده شد. نتایج حمایت از تولیدکنندگان محصول نشان داد که نه تنها از تولیدکنندگان این محصول حمایت نمی‌شود، بلکه مالیات پنهان نیز از آن‌ها اخذ می‌شود. با توجه به نتایج، بیش‌ترین مقدار حمایت از تولیدکنندگان پسته به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶ طی مدت برنامه سوم توسعه اقتصادی به مقدار ۵۸۳ هزار ریال و کم‌ترین مقدار حمایت از تولیدکنندگان مربوط به برنامه نخست توسعه اقتصادی به مقدار ۳۱۸۱- هزار ریال می‌باشد. نتایج حمایت از مصرف‌کنندگان این محصول نشان می‌دهد در کل مصرف‌کنندگان از حمایت بیش‌تری نسبت به تولیدکنندگان محصول پسته برخوردار شده‌اند. بیش‌ترین میانگین مقدار حمایت از مصرف‌کننده به قیمت ثابت مربوط به سال ۱۳۷۲ مقدار ۲۳۱۵/۵ ریال است و کم‌ترین مقدار عددی ۸۶/۱ ریال مربوط به سال ۱۳۷۹ است. در مجموع، پیشنهاد می‌شود سیاست‌های دیگری از جمله اعطای تسهیلات ارزان قیمت، جایگزین سوخت ارزان‌تر و پایین نگه داشتن قیمت نهاده‌های تولیدی کشاورزان این محصول مورد استفاده قرار گیرد.

طبقه‌بندی JEL: L11, L66, Q13

واژه‌های کلیدی: سیاست‌های حمایتی، شاخص حمایت از تولیدکنندگان (PSE)، شاخص حمایت از مصرف‌کنندگان (CSE)، پسته.

^۱ - کارشناس ارشد رشته اقتصاد کشاورزی.

^۲ - استادیار رشته اقتصاد کشاورزی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.

^۳ - استادیار رشته اقتصاد کشاورزی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.

*- نویسنده مسئول مقاله: f_eshraghi@yahoo.com

پیش‌گفتار

سیاست‌های حمایتی از مهم‌ترین سیاست‌های اقتصادی در بخش کشاورزی کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه بشمار می‌روند. با توجه به اهمیت بخش کشاورزی در تأمین مواد غذایی و مواد خام صنایع، صادرات، ارزآوری و اشتغال، امروزه دامنه حمایت از این بخش نه تنها کاهش نیافته است، بلکه همواره بر تداوم، تقویت و تنوع حمایت‌ها تأکید می‌شود. سیاست‌های حمایتی در بخش کشاورزی به دلایل گوناگونی انجام می‌شوند. در برخی موارد، کم‌کشش بودن عرضه محصولات، فسادپذیری و محدود بودن قدرت ذخیره‌سازی محصولات کشاورزی، افزایش توان رقابتی در بازارهای صادراتی، جلوگیری از کاهش درآمد کشاورزان در مقایسه با دیگر بخش‌های اقتصاد نیاز به این سیاست‌ها را شکل می‌دهد. همچنین، حفظ اشتغال و جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهر، جلوگیری از انتقال درآمد از بخش کشاورزی به دیگر بخش‌های اقتصادی، عدم تمایل بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در بخش‌های پشتیبانی و زیربنایی کشاورزی از جمله دیگر دلایل یاد شده می‌باشند. در مجموع می‌توان گفت دلیل اصلی دخالت دولت‌ها در این زمینه، رسیدن به رشد و توسعه بخش کشاورزی و دیگر بخش‌های مرتبط هستند و به همین دلیل همواره دولت‌ها به حمایت از بخش کشاورزی توجه کرده‌اند (Hosseini et al., 2009).

روی هم رفته، دو هدف اساسی در اجرای سیاست‌های کشاورزی وجود دارد. نخست، ناکارایی یا شکست بازار و دوم، ماهیت غیرپذیرفتنی تخصیص بهینه بازار برای جامعه، می‌باشند (Hosseini & Dourandish, 2006). بر این اساس، در بیش‌تر کشورهای جهان اگر حمایتی از بخش کشاورزی انجام نگیرد، تعداد زیادی از کشاورزان و روستاییان با درآمد اندک با مشکلات جدی روبه‌رو خواهند شد. این مسأله در صورتی که این کشورها سعی در پایین نگه‌داشتن قیمت بمنظور حمایت از مصرف‌کنندگان با استفاده از ابزارهایی همانند تأمین امنیت غذایی، با استفاده از اهرم واردات و دخالت مستقیم در قیمت محصولات کشاورزی و غذایی اساسی، داشته باشند، اهمیت بیش‌تری پیدا می‌کند. بنابراین، اتخاذ سیاست‌های حمایتی از طرف دولت مهم و ضروری است.

سیاست‌های کشاورزی به‌گونه معمول در بازارهای کالا و نهاده‌های کشاورزی اجرا می‌شوند. برای اجرای هر سیاست کشاورزی نخست به یک محرک نیاز است. سیاست‌گذاران پس از تعریف مسأله یا همان محرک، هدف‌های کیفی در جهت پاسخ به محرک یا رفع ناکارایی را مشخص می‌کنند. از جمله این هدف‌ها می‌توان رشد و توسعه بخش کشاورزی، توزیع درآمد، کارایی اقتصادی و تثبیت قیمت و درآمدها را بیان کرد. در مرحله‌ی بعد، این هدف‌ها از حالت کیفی به شکل کمی، قابل اندازه‌گیری، مشخص و متقن در می‌آیند و برای رسیدن به هدف‌های کیفی برنامه‌ریزی می‌شوند. در نهایت، با توجه به هدف‌های کمی، ابزارهای سیاستی لازم طراحی و بکار گرفته می‌شوند. پس از

اجرای هر سیاست، درجهی اثر بخشی آن در رسیدن به هدفهای از پیش تعیین شده اندازه‌گیری و برای سیاست‌گذاری‌های آینده به برنامه‌ریزان کشور ابلاغ می‌شود (Hosseini & Dourandish, 2006).

در ایران نیز همچون دیگر کشورهای جهان، سیاست‌های حمایتی از بخش کشاورزی در چارچوب برنامه‌های توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، صورت گرفته و می‌گیرد. این گونه سیاست‌ها از سال ۱۳۴۰ آغاز شد و در سال ۱۳۶۰ با تصویب قانون تضمین خرید محصولات اساسی زراعی شکلی قانونمند یافت. در سال ۱۳۷۲ در قانون مذکور اصلاحاتی رخ داد. همچنین، در قانون برنامه‌ی دوم و سوم توسعه‌ی اقتصادی نیز بر تداوم پرداخت‌پارانه به برخی نهاده‌ها تاکید شد (Hosseini et al., 2009). تجزیه و تحلیل روند تغییرات و عملکرد این سیاست‌های حمایتی، با توجه به هدف‌ها مصوبات و عملکرد برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، بویژه در رابطه با محصولات اساسی بخش زراعت، مسأله اساسی و مهمی است که پس از برنامه‌ریزی برای تدوین راهبرد توسعه کشاورزی و مساعدت به تدوین برنامه ششم توسعه اهمیتی ویژه دارد. چرا که همه ساله سهم زیادی از بودجه دولت به حمایت از تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان این محصولات و همچنین، زیرساخت‌های بخش کشاورزی اختصاص می‌یابد.

ایران یکی از کشورهای بزرگ صادرکننده فرآورده‌های نفتی است، ولی با توجه به فشار روزافزون تقاضای داخلی و محدودیت ذخایر ملی، این موضوع نمی‌تواند برای همیشه دوام داشته باشد. نقش صادرات غیرنفتی در رشد و توسعه اقتصادی و کاهش وابستگی اقتصاد ایران به صادرات نفت خام، اهمیت صادرات غیرنفتی علی‌الخصوص صادرات محصولات کشاورزی را به خوبی نمایان می‌سازد. تکیه بر بخش کشاورزی و توسعه و گسترش صادرات این بخش می‌تواند زمینه‌ای مناسب را برای حضور این کشور در بازارهای جهانی و استفاده از مزایای آن فراهم آورد. از دیر باز یکی از محصولات کشاورزی مهم صادراتی کشور پسته بوده است، به گونه‌ای که در سال ۱۳۹۵ پسته با ۵/۷ میلیارد دلار مهم‌ترین کالای ارزآور بخش کشاورزی بوده است (Pasban, 2017). این مسأله حاکی از پتانسیل بالای این محصول در توسعه صادرات غیرنفتی کشور دارد. بر همین اساس، در این پژوهش، مقدار حمایت محصول پسته با توجه اهمیت این محصول در اقتصاد کشور، مورد ارزیابی و تجزیه و تحلیل گرفته است.

در پژوهشی (Parizan & Bakhshoudeh, 2008) به بررسی چگونگی حمایت از تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان (شامل حمایت نهاده‌ای، حمایت قیمتی و کل حمایت داخلی) در سال‌های پایانی برنامه‌های نخست، دوم و سوم توسعه پرداختند. آنان در این پژوهش از روش‌شناسی OECD و

شاخص برآورد حمایت تولیدکننده و برآورد حمایت مصرف‌کننده (PSE^1 و CSE^2) استفاده کردند. بر اساس نتایج، دو محصول گندم و برنج در بیش‌تر سال‌های مورد بررسی از حمایت بیش‌تری برخوردار بوده‌اند.

Hosseini *et al.* (2009) سطح دست‌یابی به هدف‌های برنامه‌های پنج‌ساله توسعه چهارم در بخش کشاورزی محصول گندم را بررسی کردند. برای این منظور، شاخص برآورد حمایت از تولیدکننده و مصرف‌کننده (PSE و CSE) محاسبه شد. براساس نتایج در فاصله زمانی ۱۹۸۹ تا ۲۰۰۶ مقدار شاخص PSE حدود ۲۰ برابر (به قیمت‌های واقعی) و مقدار تولید تنها $1/69$ برابر افزایش یافته است. با این وجود، رابطه‌ی معناداری بین شاخص PSE و عملکرد یا سطح زیرکشت گندم مشاهده نشد. به این ترتیب، آنان دریافتند که سیاست گندم در ایران کم‌تر به رقابت‌پذیری بین‌المللی معطوف بوده و برعکس، به قیمت‌های حمایتی وابسته‌تر شده است. آن‌ها پیشنهاد کردند که روش پرداخت یارانه و نظام قیمت‌گذاری دست‌کم برای گندم مورد بازبینی قرار گیرد.

Joulaei *et al.* (2011) به بررسی مزیت نسبی و تاثیر سیاست‌های حمایتی بر تولید انار در استان فارس با استفاده از ماتریس تحلیلی پرداختند. نتایج آن‌ها نشان داد که انار در این استان دارای مزیت نسبی قوی است و سیاست‌های داخلی، درآمد کشاورزان را نسبت به قیمت جهانی کاهش داده است و دولت از درآمد تولیدکننده مالیات دریافت کرده و شاخص اثر سیاست‌های دولت بر نهاده‌ها نشان می‌دهد که دولت به نهاده‌ها یارانه پرداخت کرده است. شاخص حمایت موثر نشان می‌دهد که دولت در کل در زمینه درآمدی و نهاده‌ای از تولیدکنندگان این محصول حمایت نکرده است.

Hosseini & Mehrparvar (2014) به برآورد شاخص‌های حمایت از تولیدکنندگان (PSE) و مصرف‌کنندگان (CSE) و شاخص برآورد حمایت کل (TSE) از بخش کشاورزی و زیربخش‌های آن با استفاده از نرخ ارز حقیقی و تعادلی و اثر انحراف نرخ ارز بر آن‌ها برای سال‌های ۱۳۶۰ تا ۱۳۹۰ پرداختند. براساس نتایج، شاخص حمایت کل از زیربخش‌های زراعت و دامپروری در همه دوره‌ها مثبت و در زیربخش ارزآور باغبانی در بیش‌تر سال‌ها منفی بود.

Hosseini *et al.* (2017) ارزیابی سیاست‌های حمایتی بخش کشاورزی به دو صورت حمایت‌های بودجه‌ای و بازاری از تولیدکنندگان پسته در استان‌های ایران در برنامه‌های توسعه اقتصادی پرداختند. در این پژوهش، از روش کل به جزء و داده‌های مربوط به پنج برنامه توسعه اقتصادی کشور، بمنظور ارزیابی آثار توزیعی سیاست‌های حمایت از پسته‌کاران در استان‌های کشور استفاده

¹ - Producer Support Estimates

² - Consumer Support Estimates

شد. نتایج بدست آمده از این مطالعه نشان دادند که میانگین حمایت‌های بودجه‌ای در تمامی استان‌های کشور طی برنامه‌های توسعه اقتصادی، مثبت و برای استان‌های فارس، گلستان و قم دارای بیشترین مقدار بوده که حاکی از حمایت و مصرف بیش‌تر نهاده‌های یارانه‌ای تولید به وسیله این استان‌هاست.

(2004) *Orden et al.* به تحلیل تحولات سیاسی کشاورزی در چهار کشور چین، اندونزی، ویتنام و هند در دوره ۱۹۸۵ تا ۲۰۰۲ پرداختند. آنان تلاش کردند درجه حمایت (یا مالیات پنهان) از بخش کشاورزی این چهار کشور را هم به تفکیک محصولات و هم به صورت مقدار کل حمایت برآورد کنند. نتایج در مورد کشور هند، که برپایه ۱۱ محصول اصلی قرار دارد، نشان می‌دهد که حمایت از کشاورزی با قیمت‌های جهانی نسبت عکس دارد. یعنی هنگامی که قیمت‌های جهانی اندک باشد (در اواسط دهه‌ی ۱۹۸۰ و سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۰۲) حمایت از کشاورزی افزایش و هنگامی که زیاد باشد (در اوایل و اواسط دهه‌ی ۱۹۹۰)، کاهش یافته است. پرداخت‌های بودجه‌ای به یارانه‌ی نهاده‌ها در طول دوره‌ی مورد بررسی افزایش یافته است، اما هنگامی که پرداخت‌های بودجه‌ای و حمایت از قیمت بازاری باهم در نظر گرفته می‌شود، روند حمایت از کشاورزی در طول دوره ۱۹۸۵ تا ۲۰۰۲ از مالیات‌های پنهان به حمایت تغییر می‌کند. با بشمار آوردن مسائل محاسباتی، نتایج نشان می‌دهند که مالیات پنهان از بخش کشاورزی در دهه ۱۹۹۰ و مقدار کل حمایت از کشاورزی در پایان دهه‌ی ۱۹۹۰ کم‌تر از آن است که پیش از این برآورد شده بود. علت این تفاوت‌ها تا حد زیادی به انتخاب قیمت مرجع دقیق در این پژوهش باز می‌گردد. درباره اندونزی، مقدار حمایت برای چهار محصول وارداتی (برنج، ذرت، سویا و شکر) و دو محصول صادراتی (روغن خام خرما و کائوچو) محاسبه شد. شاخص‌های حمایت از قیمت بازاری و برآورد حمایت از تولیدکننده نشان می‌دهد که دولت اندونزی از سال ۱۹۹۰ به طور مرتب به بخش کشاورزی یارانه پرداخت کرده است، هر چند این یارانه‌ها بین محصولات گوناگون متفاوت است. محصولات مورد بررسی در ویتنام، بیش از ۷۰ درصد از ارزش تولیدات محصولات کشاورزی را شامل شد. نتایج مربوط به این کشور نشان می‌دهند که از اواسط دهه ۱۹۸۰ تا اواسط دهه ۱۹۹۰، از بیش‌تر محصولات کشاورزی ویتنام مالیات (پنهان) اخذ شده است.

(2007) *Kwiencinski & Tongeren* اثر حمایتی سیاست‌های کشاورزی چین در دهه ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۵ را به صورت کمی ارزیابی کردند. برای این منظور، شاخص‌های اندازه‌گیری حمایت محصولات کشاورزی را که توسط سازمان همکاری و توسعه اقتصادی ارائه شد، بکار بردند و نتایج را با دیگر کشورهایی که این شاخص‌ها را محاسبه کرده‌اند، مقایسه کردند. براساس نتایج، حمایت از کشاورزی چین نسبت به دیگر کشورها کم‌تر بود. در برخی سال‌ها (اوایل دهه‌ی ۱۹۹۰) به علت

وجود قیمت‌های تحریف شده برای محصولات کشاورزی ناشی از دخالت دولت در تعیین قیمت، منفی بوده است، اما در اواخر دهه ۱۹۹۰ و اوایل دهه ۲۰۰۰ سوگیری سیاست‌های حمایتی چین از هدف خودکفایی غلات و کاهش قیمت مصرف‌کننده تغییر کرد و حمایت از درآمدهای خانگی کشاورز جانشین آن شد. با این تغییر نسبت سطح قیمت‌های داخلی به قیمت‌های مرزی برای کالاهای وارداتی (پنبه، شکر، شیر و سویا) همانند کالاهای صادراتی (ذرت و برنج) تا حد زیادی افزایش یافت و موجب افزایش سطح حمایت از تولیدکنندگان این کالا شد. با این حال، حمایت از تولیدکنندگان کالاهای کشاورزی هنوز کم‌تر از متوسط سازمان همکاری و توسعه اقتصادی است. (Rakotoarisoa (2008) در پژوهشی اثر انحرافات سیاست‌های کشاورزی را بر شکاف بهره‌وری محصول برنج در ۳۳ کشور تولیدکننده این محصول بررسی کرده است. پس از توجه به تفاوت‌های کشورها در زیر ساخت‌ها، سرمایه‌ی انسانی و درجه‌ی آزادی تجاری، این پژوهش نشان می‌دهد که حمایت و یارانه‌ی بسیار زیاد در کشورهای توسعه یافته (با استفاده از شاخص برآورد حمایت از تولیدکننده سنجیده شده است) در کنار مالیات بر تولید برنج در کشورهای فقیر، وسیع‌تر شدن شکاف بهره‌وری بین کشورهای ثروتمند و فقیر را موجب شده است.

Armstrong *et al.* (2009) حمایت از مصرف‌کننده و انگیزه دست‌یابی به اطلاعات را در انگلیس مورد مطالعه قرار دادند. آن‌ها در یک بازار با دسترسی به اطلاعات پرهزینه، دریافتند که تحمیل یک سقف برای قیمت، منبع انگیزه اطلاع از شرایط بازار را کاهش می‌دهد و این نتیجه را می‌دهد که قیمت پرداختی مصرف‌کنندگان (آگاهانه یا نا آگاهانه) ممکن است افزایش یابد.

Lema & Gallacher (2015) سیاست‌های حمایتی دولت آرژانتین را با استفاده از شاخص PSE مورد بررسی قرار دادند. نتایج نشان داد حدود ۲۶ درصد از کل دریافتی‌های ناخالص کشاورزان ناشی از پرداخت‌های انتقالی دولت بوده که در مقایسه با سایر کشورهای نیمکره جنوبی نشان‌دهنده مقدار حمایت به نسبت کم‌تری بوده است.

Kožar *et al.* (2016) با استفاده از شاخص PSE به تحلیل سیاست‌های حمایتی در اروپای شرقی پرداختند. نتایج حاکی از حمایت بودجه‌ای ضعیف در این کشورها و نیاز به حمایت بیش‌تر کشاورزان این کشورها بوده است.

Hosseini *et al.* (2017) در مطالعه‌ای به بررسی اثر اجرای سیاست هدفمندی یارانه‌ها بر امنیت غذایی خانوارهای شهری ایران پرداختند. نتایج نشان دادند که پس از اجرای سیاست هدفمندی یارانه‌ها و به دلیل افزایش سطح قیمت‌ها و کاهش درآمد واقعی خانوار شهری نسبت به دوره پیش از اجرای سیاست کاهش داشته است.

مرور مطالعات نشان می‌دهد که شاخص‌های PSE و CSE کاربرد وسیعی در تجزیه و تحلیل سیاست‌های حمایتی دولت به ویژه در بخش کشاورزی و در کشورهای گوناگون داشته‌اند و می‌توانند ابزاری مناسب در این زمینه باشند. از سوی دیگر، با بررسی مطالعات داخلی مشخص شد، با وجود اهمیت محصول پسته در اقتصاد کشور، تاکنون مطالعات بسیار کمی در زمینه ارزیابی سیاست‌های حمایتی از آن انجام شده است. از این رو، این مطالعه می‌تواند بخشی از کمبود پژوهش‌ها در این زمینه را در داخل کشور پوشش دهد.

مواد و روش‌ها

در این مطالعه ارزیابی سیاست‌های حمایتی دولت در بخش تولید محصول پسته با استفاده از شاخص PSE و شاخص جانبی PSE٪ و در بخش مصرف کشاورزی با استفاده از شاخص CSE و شاخص جانبی CSE٪ صورت گرفته است. شاخص PSE، مقدار ریالی حمایت دولت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی را در بر می‌گیرد. این شاخص به صورت مقادیر پولی و مطلق بوده ولی PSE٪ به صورت نسبی و درصدی است. به بیان دیگر، شاخص نسبی نشان می‌دهد چند درصد از دریافتی‌های تولیدکنندگان ناشی از سیاست‌های حمایتی بوده است. به گونه مشابه، CSE شاخصی است از ارزش پولی پرداخت‌های ناخالصی است که در اثر سیاست‌های حمایتی دولت از بخش کشاورزی به مصرف‌کنندگان بخش کشاورزی صورت می‌گیرد. CSE٪ نیز یک معیار نسبی بوده و نشان می‌دهد که چند درصد از هزینه‌های مصرفی مصرف‌کنندگان تحت پوشش سیاست‌های حمایتی قرار گرفته است. چنانچه هدف پژوهش بررسی روند تغییرات حمایت در طول زمان یا مقایسه تطبیقی بین کشورهای گوناگون باشد، شاخص‌های فرعی مانند PSE٪ و CSE٪ شاخص‌های مناسب‌تری برای این منظور هستند، زیرا بدون واحد بوده و بنابراین، ربطی به واحد پولی کشورها ندارند. به همین دلیل، در این مطالعه از این شاخص‌های نسبی نیز استفاده شده است.

بر اساس تعریف سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی، سیاست‌های مربوط به PSE به هشت دسته تقسیم می‌شوند. نخستین دسته، حمایت‌ها از قیمت بازاری محصولات^۱ (MPS) نامیده می‌شوند. شاخص حمایت از قیمت بازاری بر اساس اختلاف قیمت داخلی محصول و قیمت معادل

^۱ - Market Prices Supporting

جهانی آن محاسبه می‌شود. هفت دسته‌ی دیگر حمایت‌ها که با عنوان پرداخت بودجه‌ای^۱ (BP) شامل دیگر پرداخت‌های مستقیم و غیرمستقیم دولت به کشاورزان هستند^۲ (OECD, 2007). شاخص PSE از حاصل جمع MPS و BP بر اساس رابطه (۱) بدست می‌آید:

$$PSE = MPS + BP \quad (1)$$

PSE را می‌توان به شکل نسبت دریافتی بخش کشاورزی یا کالای خاص (در این مطالعه، پسته) از دولت به کل دریافتی‌های ناخالص بخش کشاورزی یا کالای خاص (در این مطالعه، پسته) نیز به صورت رابطه (۲) بیان کرد:

$$PSE = \left\{ \frac{MPS + BP}{VP + BP} \right\} * 100 \quad (2)$$

که در آن VP ارزش کل تولید بخش کشاورزی یا کالای خاص (در این مطالعه، پسته) بر مبنای قیمت داخلی است (پرچگال، ۲۰۰۲).

با فرض بازار رقابتی، قیمت‌های مشخص برای نهاده‌ها و ستاده‌ها نخست، قیمت سر مزرعه محصول، P_d ، با قیمت مرجع تعدیل شده‌ی آن، P_{ar} ، مقایسه می‌شود. منظور از قیمت مرجع تعدیل شده، قیمت کالا در لب مرز است که به وسیله‌ی هزینه‌های حمل و نقل، بارگیری، تخلیه، نگهداری و ضریب تفاوت کالایی تعدیل شده است (OECD, 2007). چگونگی محاسبه و تعدیل P_{ar} برای کالای صادراتی پسته در رابطه (۳) بیان شده است.

$$P_{ar} = P_r \cdot Q_{adj} - T_{d1} - T_{d2} \quad (3)$$

که در رابطه بالا

P_r = قیمت مرجع پسته در سر مرز

T_{d1} = همه هزینه‌های بارگیری، حمل و نقل تخلیه و نگهداری پسته از لب مرز تا بازار عمده فروشی

T_{d2} = همه‌ی هزینه‌های بارگیری، حمل و نقل، تخلیه و نگهداری پسته از مزرعه تا بازار عمده فروشی

ضریب تعدیل تفاوت کالایی Q_{adj} این ضریب دلالت بر تفاوت‌های کالایی می‌کند و هنگامی که بزرگ‌تر از یک باشد، به این معنی است که کیفیت کالای داخلی پسته نامطلوب‌تر از کالای تجاری

^۱ -Budgetary Payment

^۲ -براساس روش سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی، پرداخت‌های بودجه‌ای به هفت دسته تقسیم می‌شوند. پرداخت‌های بر اساس مقدار محصول، پرداخت‌های بر اساس سطح زیر کشت یا تعداد دام، پرداخت‌های براساس سابقه‌ی مشارکت در برنامه‌های کشاورزی، پرداخت‌های بر اساس استفاده از نهاده‌های بارانه‌ای، پرداخت‌های بمنظور محدود کردن استفاده از نهاده‌های خاص، پرداخت‌های بر اساس درآمد کلی کشاورزان و دیگر پرداخت‌ها (سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی، ۲۰۰۵).

(صادراتی) است (پرچگال، ۲۰۰۲) که به دلیل عدم وجود تفاوت قابل توجهی بین پسته داخلی و صادراتی در این مطالعه یک در نظر گرفته شد.

اگر کالای صادراتی مد نظر باشد، برای محاسبه قیمت مرجع، P_r ، دو راه عملی وجود دارد. در روش نخست، P_r از رابطه‌ی زیر محاسبه می‌شود:

$$P_r = P_{exp} + (T_i + C_i) \quad (۴)$$

که در آن P_{exp} قیمت fob^1 پسته در کشور صادرکننده، T_i هزینه‌های حمل و نقل بین المللی و C_i دیگر هزینه‌های بین المللی حمل پسته (مانند بیمه) تا لب مرز کشور واردکننده است. راه دوم در نظر گرفتن قیمت Cif^2 در سر مرز وارد کننده پسته (بدون در نظر گرفتن اثر تعرفه) به عنوان قیمت مرجع (P_r) است. با چشم‌پوشی از صادراتی یا وارداتی بودن کالا، قیمت مرجع به وسیله هزینه‌های بارگیری، حمل و نقل و تخلیه‌ی کالای تجاری، از لب مرز تا بازار عمده فروشی داخلی، هزینه‌های بارگیری حمل و نقل و تخلیه کالای تولید داخل از سر مزرعه تا بازار عمده فروشی داخلی و ضریب تعدیل تفاوت کالای داخلی و تجاری، تعدیل می‌شود. بنابراین، شکاف قیمتی در سر مزرعه، برای هر واحد از محصول، به صورت اختلاف قیمت داخلی و قیمت مرجع تعدیل شده محاسبه می‌شود:

$$P = P_d - P_{ar} \quad (۵)$$

در بهترین حالت، P همه‌ی اختلاف‌ها یا تفاوت‌های قیمتی بین P_d و P_{ar} را که به وسیله مداخلات مشهود (مانند قیمت تضمینی) و غیرمشهود (مانند موانع تجاری) سیاستی ایجاد شده‌اند، در برمی‌گیرد (اردن و همکاران، ۲۰۰۴).

در نهایت، حمایت از قیمت بازاری (MPS) را می‌توان با استفاده از شکاف قیمتی در سر مزرعه در ضریب تعدیل کالایی پسته محاسبه نمود:

$$MPS = (P_d - P_{ar}) \cdot Q \quad (۶)$$

در ایران فقط موارد پرداخت‌های بر اساس سطح زیر کشت و پرداخت‌های بر اساس استفاده از نهاده‌های یارانه‌ای وجود دارند (حسینی و مهرپرور، ۱۳۹۳). همچنین، یارانه‌ی اعطایی به تسهیلات بانکی را نیز می‌توان در دیگر پرداخت‌ها لحاظ کرد. پرداخت‌های بر اساس سطح زیر کشت، شاخصی است از ارزش پولی پرداخت‌های ناخالصی است که از مالیات‌پردازان به تولیدکنندگان یک محصول، بر اثر سیاست‌هایی که بر اساس سطح زیر کشت پرداخت انجام می‌دهند، صورت می‌گیرد

¹ - Free On Board

² - Cost, Insurance and Freight

(سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی، ۲۰۰۵). سیاست بیمه محصولات زراعی را می‌توان در قالب این پرداخت‌ها جای داد.

سیاست‌های حمایتی در مواردی بین قیمت داخلی و جهانی نهاده‌های کشاورزی شکاف ایجاد می‌کنند. پرداخت بر اساس استفاده از نهاده‌های یارانه‌ای شاخصی است از ارزش پولی پرداخت‌های ناخالص یا انتقالی که از مصرف‌کنندگان و مالیات‌پردازان به تولیدکنندگان محصول بر اثر اسن سیاست‌ها صورت می‌گیرد. (سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی، ۲۰۰۵). یارانه‌ای اعطایی به مصرف انواع کودها، سموم شیمیایی و سوخت مورد استفاده در استحصال آب از منابع زیرزمینی و ماشین‌آلات کشاورزی موارد مشمول این سیاست در ایران هستند. این پرداخت‌ها با رابطه‌ی (۷) محاسبه می‌شوند:

$$BP_i = \sum_{i=1}^n Q_i \cdot (P_{Di} - P_{Wi}) \quad (7)$$

که در آن، Q_i مقدار استفاده از نهاده‌ی i ام (شامل کودهای ازته، پتاسه، فسفات، سموم و سوخت) در تولید پسته، P_{Di} قیمت داخلی یارانه‌ای نهاده i ام، P_{Wi} قیمت تعدیل شده نهاده‌ی i ام و $i = 1, \dots, n$ تعداد نهاده‌های یارانه‌ای مورد استفاده (پنج مورد ذکر شده در این مطالعه) در تولید پسته است.

در صورتی که مقدار MPS ، از کل پرداخت‌های بودجه‌ای دولت به مصرف‌کنندگان کسر شود، مقدار کل حمایت از مصرف‌کنندگان (CSE) بدست می‌آید (OECD, 2005).

$$CSE = BP - MPS \quad (8)$$

روش دیگر محاسبه‌ی مقدار کل حمایت از مصرف‌کنندگان (CSE)، محاسبه‌ی مقدار CSE برای هر یک از کالاها و جمع موارد محاسبه شده است. مقدار CSE برای محصول باغی پسته از رابطه‌ی زیر حاصل می‌شود:

$$CSE = BP_i - Q_i (P_d - P_a) \quad (9)$$

که در آن Q_i مقدار مصرف کالای i ام، P_d قیمت داخلی (سر مزرعه) کالای i ام، P_a قیمت مرجع کالای i ام، BP_i مقدار یارانه مصرفی و حمایت‌های بودجه‌ای دولت از کالای i ام است. درصد حمایت از مصرف‌کننده از رابطه‌ی زیر محاسبه می‌شود (OECD, 2005):

$$\%CSE = \frac{CSE}{(Q_c \cdot P_d) - BP} * 100 \quad (10)$$

که در آن:

BP پرداخت‌های مالیات‌پردازان به مصرف‌کنندگان (یا حمایت‌های بودجه‌ای دولت)

$Q_c \cdot P_d$ ارزش مصرف بر حسب قیمت داخلی (قیمت‌های سر مزرعه)

با توجه به سیاست‌های حمایتی اجرا شده در بخش تولید پسته ایران، برای محاسبه مقدار حمایت از این بخش، ابتدا بر اساس اختلاف متوسط قیمت سر مزرعه و صادراتی، هزینه‌های حمل و نقل و بارگیری و مقدار تولید، مقدار حمایت از قیمت بازاری (MPS) برای پسته محاسبه شد. سپس براساس مقدار استفاده هر محصول از نهاده‌های گوناگون (مقدار نهاده‌های توزیع شده)، اختلاف قیمت یارانه‌ای و مرزی نهاده‌های مورد استفاده و هزینه‌های حمل و نقل و بارگیری، مقدار حمایت به صورت یارانه نهاده محاسبه شد. مهم‌ترین نهاده‌های یارانه‌ای مورد نظر در تولید پسته، سوخت، کودهای شیمیایی و سموم دفع آفات هستند. مقدار یارانه تعلق گرفته به بیمه هر محصول، به عنوان جزئی از BP لحاظ می‌شود. برای به‌دست آوردن این آمار و ارقام از آمار صندوق بیمه کشور استفاده شد. یارانه‌های پرداختی به تسهیلات بانکی نیز از تفاوت میانگین وزنی نرخ سود بانکی کل بخش‌های اقتصاد و سود وام‌های بخش کشاورزی در مقدار تسهیلات پرداختی به پسته به همراه یارانه دولت از محل وجوه اداره شده محاسبه شد. به این ترتیب از حاصل جمع حمایت از قیمت بازاری و حمایت بودجه‌ای، مقدار حمایت از تولیدکنندگان پسته محاسبه شد. در ایران مصرف‌کنندگان پسته بر خلاف تولیدکنندگان از حمایت بودجه‌ای برخوردار نیستند، بنابراین، در این پژوهش تفاوت قیمت‌های سر مزرعه با قیمت صادراتی محصول پسته در مقدار مصرف، معیار حمایت از مصرف‌کنندگان شد. در این پژوهش دوره زمانی مورد مطالعه سال‌های ۱۳۷۱ تا ۱۳۹۳ می‌باشد.

نتایج و بحث

بر اساس جدول ۱ مشاهده می‌شود همگی ارقامی که برای معیار حمایت از قیمت بازاری بدست آمده، اعداد منفی هستند. منفی بودن این اعداد به‌دست آمده بیانگر این واقعیت است که قیمت‌های داخلی پسته کشور طی این دوره مورد مطالعه، کم‌تر از قیمت صادراتی تعدیل شده برای این محصول بوده است؛ به بیان دیگر، تولیدکنندگان پسته کشور در مقایسه با قیمت‌های جهانی (صادراتی) مالیات پنهانی را متحمل می‌شدند.

ستون نخست این جدول سال‌های اجرای برنامه‌های توسعه اقتصادی را به ترتیب از برنامه نخست توسعه اقتصادی نشان می‌دهد. باید خاطر نشان کرد که برنامه نخست توسعه اقتصادی از سال ۱۳۶۸ شروع شد، ولی به دلیل نبود داده‌ها و آمار صحیح و معتبر، این پژوهش از سال ۱۳۷۱ سری زمانی‌های قیمت‌ها و ارقام مورد نیاز پژوهش را در نظر گرفته است. به همین دلیل، برنامه نخست توسعه اقتصادی شامل سال‌های ۱۳۷۱ و ۱۳۷۲ و همچنین سال ۱۳۷۳ شد. البته، سال

۱۳۷۳ سال میانی برنامه‌های توسعه اقتصادی لحاظ می‌شود، ولی از سال ۱۳۷۴ به بعد برنامه‌های توسعه اقتصادی از شروع سال شمسی هر پنج سال یک بار شروع می‌شود که در جدول به صورت واضح از هم جدا شده‌اند.

ستون سوم جدول ۱ شامل معیار حمایت از قیمت بازاری تولیدکنندگان است که با استفاده از آمار و داده‌های گردآوری شده برای این پژوهش بدست آمده است. کم‌ترین مقدار عددی مربوط به سال ۱۳۸۷ می‌باشد که مقدار آن ۲۰۲۴۴- هزار ریال در هکتار است. بیش‌ترین مقدار عددی نیز مربوط به سال ۱۳۷۸ و مقدار ۹۷۱- هزار ریال است. میانگین این معیار برای هر دوره اجرای برنامه‌های توسعه اقتصادی بدست آمده که برای مدت اجرای برنامه‌های نخست تا پنج توسعه اقتصادی به ترتیب مقادیر ۲۴۶۸-، ۳۹۵۹-، ۴۸۹۶-، ۱۲۳۸۹- و ۱۳۲۴۷- هزار ریال هستند. میانگین کل این معیار حمایت قیمت بازاری نیز در طول دوره مورد بررسی ۷۳۸۱- هزار ریال می‌باشد. مقایسه میانگین‌های برنامه‌های توسعه نشان می‌دهد بیش‌ترین و کم‌ترین مقدار حمایت بازاری به ترتیب مربوط برنامه اول توسعه و برنامه پنجم توسعه می‌باشد.

۱- مقدار برآورد حمایت از تولیدکنندگان پسته در برنامه‌های توسعه اقتصادی (و احد: هزار ریال در هر هکتار)

Table 1- Estimates of support for pistachio producers in economic development plans (unit: one thousand Rials per hectare)

پرداخت‌های بودجه‌ای (Budgetary payments)										
حمایت کل Total support	حمایت بودجه‌ای Budget support	سهم سایر پرداخت‌ها Other payments	پرداخت براساس محصول Product based payment		سهم یارانه نهاده‌ای Input subsidiary share			حمایت از قیمت بازاری Market price support	سال Year	برنامه‌های توسعه Development plan
			بیمه Insurance	سوخت Fuel	سموم Pesticides	کود شیمیایی Fertilizer	تسهیلات و تبصره‌ها Credits			
-376	1253	3.1	0	56.9	34.84	5.21	-1629	1371		
-1621	1328	2.11	0	59.2	34.16	52/4	-2949	1372	برنامه نخست توسعه	
-1654	1172	2.35	0	54.7	36.6	6.33	-2825	1373	First development plan	
-1217	1251	2.52	0	56.9	35.02	5.36	-2468		میانگین (Average)	

تحقیقات اقتصاد کشاورزی / جلد ۱۲ / شماره ۲ / تابستان ۱۳۹۹ (صص ۱۱۲-۹۱) ۱۰۲

-2377	1716	2.24	0	56.9	32.29	8.61	-4093	1374	
-3276	1785	2.9	0	75.4	13.66	8.03	-5060	1375	
-3392	1600	5	0	79.3	10.31	5.37	-4992	1376	برنامه دوم توسعه
-2456	2221	1.19	0	58.3	35.23	5.27	-4676	1377	Second development plan
-2926	3896	4.17	0	49.8	40.4	5.59	-971	1378	
-1715	2244	3.1	0	63.9	26.38	6.58	-3959		میانگین
3938	5842	1.13	0	55.0	40.37	3.44	-1903	1379	Average
3399	5240	3.23	0.01	54.3	38.54	3.96	-1841	1380	
-1747	5207	2.23	0.41	52.8	40.81	3.7	-6954	1381	برنامه سوم توسعه
-6229	5949	2.82	0.28	61	32.12	3.83	-12178	1382	Third development plan
6134	7740	2.46	1.65	68.2	23.19	4.51	-1606	1383	
1099	5995	2.37	0.47	58.3	35.01	3.89	-4896		میانگین
2412	10033	3.93	1.85	81.3	8.97	3.97	-7621	1384	Average
-3940	9943	0.83	3.71	78.7	12.73	4.03	-13884	1385	برنامه چهارم
-7133	9856	2.31	2.03	71.6	20.52	3.58	-16990	1386	توسعه
-9990	10254	2.23	3.25	68.7	23.34	2.51	-20244	1387	Fourth development plan
7328	10533	3.9	3.56	74.5	15.77	2.23	-3205	1388	
-2265	10124	2.64	2.88	75	16.26	3.26	-12389		میانگین (Average)
-2481	10752	3.86	4.87	69.6	18.33	3.4	-13233	1389	
1487	10266	2.91	5.06	71.5	17.21	3.35	-8779	1390	
-2176	11052	4.34	5.26	72.3	14.49	3.65	-13229	1391	برنامه پنجم توسعه
-3635	11255	3.24	4.26	75.4	14.91	2.23	-14890	1392	Fifth development plan
-4253	11852	2.4	4.12	77.8	13.42	2.3	-16106	1393	
-2212	11036	3.35	4.71	73.3	15.67	2.98	-13247		میانگین (Average)
-1262	6130	2.8	1.61	65.5	25.67	4.41	-7381		میانگین کل برنامه‌ها
									All development plans average

ماخذ: یافته‌های پژوهش

نتایج برآورد معیار درصد حمایت تولیدکنندگان محصول پسته در جدول ۲ آمده است. باتوجه به رابطه حمایت درصدی، می‌توان مقدار دریافتی‌های تولیدکنندگان و چگونگی ارتباط آن با قیمت‌های سر مزرعه را تشخیص داد. برای مثال اگر پرداخت‌های بودجه‌ای حذف شود قیمت‌های سر مزرعه افزایش خواهد یافت و دریافتی تولیدکنندگان از این راه افزایش می‌یابد.

ستون سوم جدول ۲ مقدار درصدی حمایت از تولیدکنندگان پسته را نشان می‌دهد؛ مقدار این معیار در سال‌های ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۸ و ۱۳۹۰ به دلیل حمایت کل مثبت در این سال‌ها، مثبت بدست آمد. در سایر سال‌ها، مقدار این معیار درصدی منفی می‌باشد. میانگین درصدی این معیار در پایان اجرای برنامه سوم توسعه اقتصادی نیز مثبت شده است. مثبت‌بودن این معیار به این مفهوم است که پرداخت‌های بودجه‌ای توانسته دریافتی تولیدکنندگان را جبران کند. در سال‌هایی که مقدار این معیار درصدی منفی است دریافتی تولیدکنندگان جبران نشده است و به ضرر تولیدکنندگان خواهد بود.

کم‌ترین مقدار درصدی حمایت از تولیدکنندگان پسته مربوط به سال ۱۳۷۷ با مقدار عددی ۲۹/۳۸- درصد یعنی ۲۹/۳۸ درصد به زیان تولیدکنندگان محصول پسته بوده و بیش‌ترین مقدار درصدی حمایت مربوط به سال ۱۳۸۳ و رقم ۲۹/۱۷ درصد است یعنی پرداخت‌های بودجه‌ای توانسته دریافتی تولیدکنندگان را به اندازه ۲۹/۱۷ درصد جبران شده است.

جدول ۲- نرخ حمایت از تولیدکنندگان پسته (درصد)

Table 2- Rate of support for pistachio producers (%)

PSE/	سال year	برنامه‌های توسعه development plan
-5.90	1371	برنامه نخست توسعه First development plan
-24.62	1372	
-23.79	1373	
-18.10		میانگین (Average)
-19.14	1374	برنامه دوم توسعه Second development plan
-24.07	1375	
-19.77	1376	
-29.38	1377	
8.44	1378	
-16.84		میانگین (Average)
27.69	1379	برنامه سوم توسعه Third development plan
13.41	1380	
8.78	1381	
-25.06	1382	
29.17	1383	
7.29		
8.91	1384	برنامه چهارم توسعه Fourth development plan
-15.25	1385	
-26.23	1386	
-24.32	1387	
9.14	1388	
-9.55		میانگین (Average)
-11.21	1389	برنامه پنجم توسعه Fifth development plan
6.92	1390	
-19.63	1391	
-27.57	1392	
-34.32	1393	
-17.16		میانگین (Average)

ماخذ: یافته‌های پژوهش

مقدار حمایت از مصرف‌کنندگان را بر اساس قیمت جاری و ثابت سال مبنای ۱۳۸۳ در جدول ۳ بر اساس برنامه‌های توسعه اقتصادی اجرا شده، ارائه شده است.

جدول ۳- نتایج حمایت از مصرف‌کنندگان محصول پسته (واحد: میلیارد ریال)

Table 3- Results of support for pistachio consumers (Unit: Billion Rials)

مقدار حمایت از مصرف‌کنندگان قیمت ثابت ۱۳۸۳ Fixed price 2004	مقدار حمایت از مصرف‌کنندگان قیمت جاری Current price	سال year	برنامه‌های توسعه development plan
1324.4	135.1	1371	
2315.5	289.4	1372	برنامه نخست توسعه First development plan
1486.7	251.2	1373	
1708.87	225.23		میانگین (Average)
1642.6	413.9	1374	
1748.2	541.9	1375	برنامه دوم توسعه Second development plan
2763.9	1006.1	1376	
131.9	56.7	1377	
321.9	166.1	1378	
1321.7	436.9		میانگین (Average)
86.1	50.1	1379	
427.7	277.1	1380	
1248.8	936.6	1381	برنامه سوم توسعه Third development plans
1662.6	1441.5	1382	
172.9	172.9	1383	
719.6	575.6		میانگین (Average)
1216.2	1242.6	1384	
1426.4	1761.7	1385	برنامه چهارم توسعه Fourth development plan
1523	1896.8	1386	
1684.6	2130.3	1387	
1241.3	1763.2	1388	
1418.3	1758.9		میانگین (Average)
842.5	627.3	1389	
1532.2	2413	1390	برنامه پنجم توسعه Fifth development plan
1132.2	1362.1	1391	
968.3	1684.3	1392	
1034.6	2410.6	1393	
1101.9	1699.5		میانگین (Average)
1254.1	939.3		میانگین برنامه‌ها All development plans

ماخذ: یافته‌های پژوهش

ستون سوم جدول ۳ مقدار حمایت از مصرف‌کنندگان پسته بر اساس قیمت جاری را نشان می‌دهد. بر اساس نتایج بدست آمده، بیش‌ترین مقدار این حمایت مربوط به سال ۱۳۹۰ و به مقدار ۲۴۱۳ میلیارد ریال بوده و کم‌ترین مقدار حمایت از مصرف‌کنندگان پسته مربوط به سال ۱۳۷۹ و ۵۰/۱ میلیارد ریال می‌باشد.

معیار حمایت درصدی از مصرف‌کنندگان (CSE٪) مشابه درصد حمایت از تولیدکنندگان است و مقدار حمایت از مصرف‌کنندگان را به صورت درصدی بیان می‌کند که نتایج آن در جدول (۴) ارائه شده است.

جدول ۴- نتایج حمایت درصدی از مصرف‌کنندگان پسته (واحد: درصد)

Table 4- Results of support for pistachio consumers (%)

CSE٪	سال year	برنامه‌های توسعه development plan
31.8	1371	برنامه نخست توسعه First development plan
56.1	1372	
48.8	1373	
45.57		میانگین (Average)
38.8	1374	برنامه دوم توسعه Second development plan
42.7	1375	
32.1	1376	
76.1	1377	
3.1	1378	
38.6		میانگین (Average)
22.7	1379	برنامه سوم توسعه Third development plan
9.1	1380	
47.3	1381	
64.4	1382	
12.1	1383	
31.1		میانگین (Average)
44.7	1384	برنامه چهارم توسعه Fourth development plan
87.3	1385	
89.6	1386	
91.2	1387	
62.4	1388	
75.1		میانگین (Average)

42.3	1389	
28.1	1390	
47.6	1391	برنامه پنجم توسعه
69	1392	Fifth development plan
53	1393	
48		میانگین (Average)
44.5		میانگین کل برنامه‌ها
All development plans average		

ماخذ: یافته‌های پژوهش

ستون سوم جدول ۴ شامل درصد حمایت از مصرف‌کنندگان پسته است. کم‌ترین درصد حمایت مربوط به سال ۱۳۷۸ و مقدار درصدی ۳/۱ است. بیش‌ترین درصد حمایت نیز مربوط به سال ۱۳۸۷ و مقدار درصدی ۹۱/۲ است. کم‌ترین میانگین درصدی مربوط به برنامه سوم توسعه اقتصادی است و بیش‌ترین میانگین مربوط به دوره اجرای برنامه چهارم توسعه اقتصادی است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتایج حمایت از تولیدکنندگان محصول نشان داد که نه تنها از تولیدکنندگان این محصول حمایت نمی‌شود بلکه مالیات پنهان نیز از آن‌ها اخذ می‌شود. زیرا مقادیر بدست آمده برای حمایت از تولید منفی می‌باشند. البته، این نتایج در طی اجرای برنامه‌های گوناگون توسعه اقتصادی دچار نوسانات متفاوتی می‌شود. نتایج بدست آمده به تفکیک برنامه‌های توسعه اقتصادی نشان داد که در طول اجرای برنامه سوم توسعه مقدار حمایت از تولیدکنندگان مثبت و موثر بوده، ولی در سایر برنامه‌های توسعه مقدار حمایت منفی بوده است. با توجه به تغییرات روند نیز می‌توان گفت که در طول مدت تحت بررسی، به جز مدت زمان اجرای برنامه سوم توسعه، از مقادیر منفی حمایت از تولید کاسته شده است.

نتایج سهم‌بندی مقدار پرداخت بودجه‌ای دولت نشان داد که بیش‌تر پرداختی‌های دولت به محصول پسته در قالب یارانه‌های نهاده‌های تولید است. از بین نهاده‌های تولید نیز بیش‌ترین سهم را سوخت به خود اختصاص می‌دهد. همچنین از سال ۱۳۸۰ به بعد که بیمه محصولات باغی شروع به فعالیت کرد سهم این پرداختی دولت از بین سایر پرداختی‌های بودجه‌ای در طول مدت موردنظر، روندی صعودی به خود گرفته است.

نتایج حمایت از هر کیلو محصول پسته به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶ نشان داد؛ که میانگین حمایت در پایان اجرای برنامه اول توسعه بیش‌تر از سایر برنامه‌ها توسعه اقتصادی مقدار منفی به

خود گرفته است. البته، از میانگین بدست آمده از سایر برنامه‌ها می‌توان گفت که مقدار حمایت کمی بیش‌تر شده و از میانگین حمایت از هر کیلو به قیمت ثابت در پایان برنامه نخست توسعه (۲۹۹۶/۴۳-) تا میانگین حمایت در پایان برنامه چهارم توسعه (۱۲۰۰/۶۱-) روندی افزایشی (به‌جز در نظر گرفتن برنامه سوم توسعه)، ولی در پایان برنامه پنجم توسعه (۱۴۷۳/۹-) روند کاهشی است.

از سوی دیگر، نتایج حمایت از مصرف‌کنندگان این محصول مقادیر مثبتی را نشان می‌دهد؛ یعنی در کل مصرف‌کنندگان از حمایت بیش‌تری نسبت به تولیدکنندگان محصول پسته برخوردار می‌شوند. دلیل این حمایت پایین‌نگه داشتن قیمت‌های داخلی نسبت به قیمت‌های جهانی این محصول جهت افزایش انگیزه صادرات می‌باشد. بیش‌ترین مقدار این حمایت مربوط به سال ۱۳۹۰ و به مقدار ۲۴۱۳ میلیارد ریال بوده و کم‌ترین مقدار حمایت از مصرف‌کنندگان پسته مربوط به سال ۱۳۷۹ و ۵۰/۱ میلیارد ریال می‌باشد. روند حمایت از مصرف‌کنندگان بر اساس قیمت جاری روندی صعودی می‌باشد.

نتایج درصد حمایت از مصرف‌کنندگان پسته نشان داد؛ که کم‌ترین درصد حمایت مربوط به سال ۱۳۷۸ و معادل ۳/۱ درصد است و بیش‌ترین درصد حمایت نیز مربوط به سال ۱۳۸۷ و معادل ۹۱/۲ درصد است. کم‌ترین میانگین درصدی مربوط به برنامه سوم توسعه اقتصادی است و بیش‌ترین میانگین مربوط به دوره اجرای برنامه چهارم توسعه اقتصادی است.

بر اساس نتایج به‌دست آمده می‌توان گفت، شکاف قیمتی بین قیمت تولیدکننده و صادراتی (قیمت جهانی) در بسیاری از سال‌ها باعث شده است که حمایت از قیمت بازاری به مالیات پنهان تبدیل شود و حتی حمایت‌های بودجه‌ای نیز قادر به جواب‌گویی این مقدار زیان تولیدکنندگان نباشد. بنابراین افزایش سهم کشاورزان از قیمت‌های صادراتی می‌تواند تأثیر بسزایی در افزایش تولید این محصول ارزآور باشد.

با توجه به این که بیش‌ترین سهم یارانه‌های پرداختی دولت به نهاده‌های تولید اختصاص پیدا می‌کند و سوخت بیش‌ترین سهم را از میان نهاده‌های تولید داشته است، بنابراین، حذف این یارانه بدون جایگزین کردن سیاستی بهتر و یا برگرداندن پرداختی یارانه به‌گونه‌ای بهتر، منجر به کاهش تولیدات این محصول در آینده شده و انگیزه لازم را از کشاورزان تولیدکننده پسته خواهد گرفت. لذا، پیشنهاد می‌شود از سیاست‌های جایگزین دیگری از جمله، اعطای تسهیلات ارزان قیمت استفاده شود.

در زمان گردآوری آمار و داده‌های مربوط به این پژوهش مشکلاتی عدیده وجود داشت. در هر پژوهشی، وجود منابع اطلاعاتی و آماری مفید و کامل سبب می‌شود که محققان با انگیزه بیش‌تری

مسائل مربوط به داده‌های سری زمانی و بررسی سیاست‌های حمایتی دولتی را مورد ارزیابی، نقد و تجزیه و تحلیل قرار دهند، بنابراین، توصیه می‌شود دولت در راستای جمع‌آوری، تدوین و ارائه از طریق منابع صحیح و درست، این داده‌ها را در یک مؤسسه قابل دسترس برای همه پژوهشگران قرار دهد تا در جهت ارتقای دانش و تصمیم‌گیری و سیاست‌های مؤثر، بخش کشاورزی به رونق دوباره در جهت رشد اقتصادی کشور گام بردارد.

References

- Armstrong, M., Vickers .J. & Zhou. J. (2009). Consumer Protection and the Incentive to Become Informed. *Journal of the European Economic Association, Proceedings of the Twenty-Third Annual Congress of the European Economic Association*. 7(2/3): 399-410.
- Hosseini, S. S., Pakravan Charvadeh, M. R., Salami, H., & Flora, C. (2017). The impact of the targeted subsidies policy on household food security in urban areas in Iran, *Cities*, 63: 110-117.
- Hosseini, S., & Dourandish, A. (2006). Iran's Pistachio Transfer Model in the Global Market, *Journal of Iran's Agricultural science*. 37: 145-153. (In Persian)
- Hosseini, S., & Mehrparvar Hosseini, A. (2014). The effect of foreign exchange policies on indices supporting Iranian agricultural subsectors, *Agricultural Economics*, 8: 29-43. (In Persian)
- Hosseini, S., Ghorbani, M., Torshizi, M. & Zargham, M. (2010). Choosing the appropriate environmental policy in a long-term program in Iran, *Economics and Agricultural Development*, 2(24): pp. 129-140. (In Persian)
- Hosseini, S., Rezaei, S. & Rezaei, H. (2009). Evaluating the Effect of Government Support Services Policy on the Total Productivity of Agricultural Production Factors, *Agricultural Economics*, 3(1): 73-88. (In Persian)
- Hosseini, S., Shahnabati, N. & Abdollahi, M. (2017). Assessing Government Support Policies for Pistachios through Economic Development Programs in Iranian Provinces, *Agricultural Economics Researches*, 9(2): 243-260. (In Persian)
- Joolaie, R., Jeyran, A. & Yousofzadeh Jahromi, H. (2011). Comparative Advantage and Impact of Supportive Policies on Pomegranate Fars Province, *Agricultural Economics*, 5(1): 162-185. (In Persian)
- Kožar, M., Pintar, M., Volk, T., Rednak, M., Rac, I. & Erjavec, E. (2016). Agriculture and agricultural policy in Eastern European Neighbourhood, 155th Seminar, September 19-21, 2016, Kiev, Ukraine 245877, European Association of Agricultural Economists.
- Kwiencinski, A. & Tongeren F.V. (2007). Quantitative evaluation of a decade of agricultural policies in china: 1995-2005. OECDs Trade and Agricultural Directorate with Statistical and research Support from Ms.

- Lema, D., & Gallacher, M. (2015). "Argentine Agricultural Policy: Economic Analysis and Impact Assessment Using the Producer Support Estimate (PSE) Approach," 2015 Conference, August 9-14, 2015, Milan, Italy 212040, International Association of Agricultural Economists.
- OECD. (2005). Agricultural Policies in OECD Countries, Monitoring and Evaluation. OECD, Paris.
- OECD. (2007). Agricultural policies in non-OECD countries: Monitoring and Evaluation. OECD, Paris.
- Orden, D. Cheng, F. Nguyen, H. Grote, U. Thomas, M. Mullen, K. & Sun, D. (2007). "Agricultural producer support estimates for developing countries: Measurement issues and evidence from India, Indonesia, China, and Vietnam," Research reports 152, International Food Policy Research Institute (IFPRI).
- Parizan, V & Bakhshoodeh, M. (2008). The role of government support for producers' incomes and expenditures of wheat and rice consumers in Iran, *Economic Research*, 10(34): 161-176. (In Persian)
- Pasban, F. (2017). Investigation and analysis of agricultural sector (year 2016 compared to 2015). Institute for Planning Research, Agricultural Economics and Rural Development. (In Persian)
- Portugal, L. (2002). Methodology for the Measurement of Support and Use in Policy Evaluation. OECD, Paris.
- Rakotoarisoam M, A. (2008). A Contribution to the Analyses of the Effects of Foreign Agricultural Investment on the Food Sector and Trade in Sub-Saharan Africa. FAO. Research Working Paper No. 33.

